

5. ALTERNATIVAS DESDE A AGROECOLOXÍA

Xan Pouliquen

5.1. INTRODUCCIÓN

A esta altura, o sistema capitalista mundial corre o perigo de cambalear, polo que é necesario un cambio de rumbo que, sen desviarse do mesmo obxectivo final consistente no lucro a través da explotación, prové a verba "ecolóxico". O "ecolóxico" permite por unha banda unha nova lexitimación do sistema, e pola outra, participa do obxectivo final de acumulación capitalista. De aí o xurdimento das agriculturas "respectuosas co medio" promovidas desde o poder. Fronte a elas, é necesario o redescubrimento das identidades propias que potencien novos modelos de desenvolvemento endóxenos dos recursos, tanto naturais como humanos, coa perspectiva de construír un planeta habitábel para todas as sociedades do futuro.

Por tanto, as alternativas pódense clasificar en dous grandes bloques: aquelas que xorden do poder dominante, e as ligadas ás periferias.

5.2. AS ALTERNATIVAS QUE VENDE O PODER

Non consideraremos aquí aquelas "alternativas" que só supoñen pór un parche aos problemas a través dun movemento de fuxida duns poucos. Referímonos a aquelas producións "alternativas" supostamente altamente rendibeis das cales temos unha chea de exemplos na Galiza (avestruces, humus de lombriga, visión, etc.), que precisamente non destacan por seren alternativas. O que si estudiaremos son as producións chamadas "sostibeis", "integradas" e "ecolóxicas".

O desenvolvemento mediático destas producións responde fundamentalmente a tres elementos:

a) Apoiándose nunha suposta redución das productividades por factor terra ou animal, permiten augurar unha redución das producións, co conseguinte aforro no manexo dos excedentes e revisión de prezos á alza. Como o centro controla comercial e tecnoloxicamente as periferias, esta suposta redución da produción non pon en perigo o abastecemento das poboacións do centro por mor do continuo saqueo dos recursos periféricos.

b) Preténdese a diferenciación dos produtos obtidos con esas técnicas supostamente protectoras do medio ambiente, o que os converte en produtos novos con novas perspectivas comerciais que lexitiman o aumento do seu prezo. Non comparto o suposto xurdimento dunha "conciencia" ecoloxista nas elites económicas deste planeta. Pola contra, trátase dun movemento perfectamente orquestrado destinado ao progreso na acumulación capitalista, xa que "o ecolóxico" véndese, e véndese con maiores beneficios. Só é un exemplo de cómo mediante a internalización de externalidades positivas a economía capitalista é capaz de atopar unha nova xuventude.

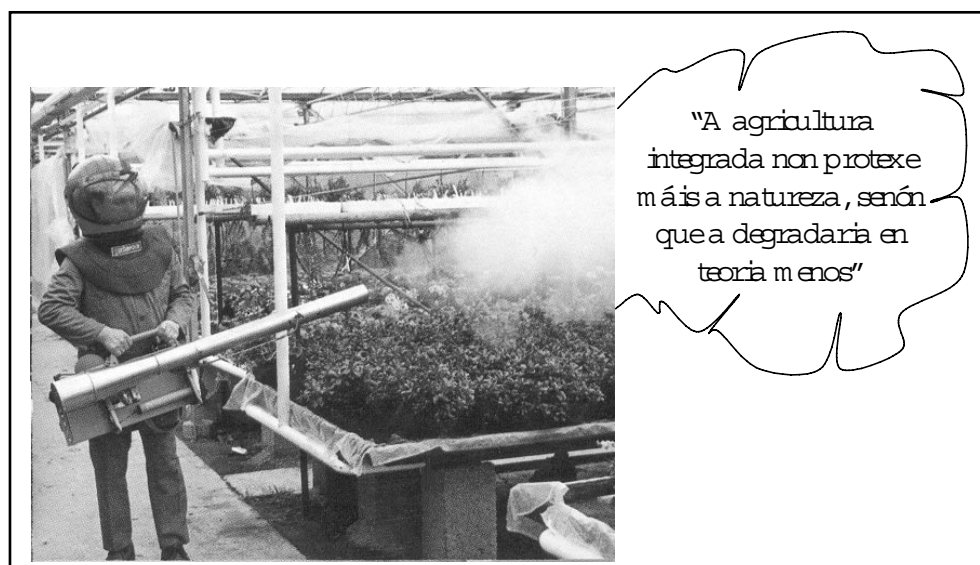
c) Esas producións constitúen unha ferramenta de innegábel utilidade para ocultar a predominancia da liña de desenvolvemento claramente agresivo co medio e as xentes. Ou sexa, serven claramente para lavar a cara das actuacións maioritarias orientadas no senso contrario.

5.2.1. Agricultura integrada

A agricultura integrada defínese de forma resumida coma aquela forma de producir na que se recorre aos produtos químicos só cando sexa necesario. Estase a estruturar ao redor dunhas normas técnicas definidas por cultivo¹ con unha garantía de momento non definida a nivel do Estado nin da UE; ou sexa, que non existe unha regulación legal da mesma. O produto véndese coma produto integrado, co correspondente efecto diferencial no mercado.

Os fundamentos mesmos desta agricultura son máis que discutibeis. Se debemos teimar en usar os agrotóxicos só cando sexa necesario, que pensar da outra agricultura, da non integrada? Por puro siloxismo, significa que esta usa química aínda non sendo necesario, o que non deixa de ser preocupante para @s consumidor@s! Co desenvolvemento desta produción, o que se esta a recoñecer é o extremo abuso que

¹Ao meu coñecer, non existe aínda correspondencia real na gandería

se fomentou dos agrotóxicos, coa conseguinte degradación do medio ambiente, sen contar coa saúde pública. Por outra banda, a definición de "só cando sexa necesario" ten un corolario que ven a significar que se debe facer todo para que non sexa necesario realizar tratamentos químicos. Isto non é máis que outra definición das producións ecolóxicas; entón, para que crear outra definición máis?

É na práctica da agricultura integrada na que achamos a resposta a esta última pregunta. Os piares básicos das normas que rexen esta produción son fundamentalmente dous: a) a obriga de que os niveis de residuos nos produtos finais non excedan uns límites fixados, tras o uso correcto dos agrotóxicos (momento da aplicación, doses, prazos de seguridade, etc...); e b) a limitación dos agrotóxicos empregados a unhas cantas materias activas ou inimigos naturais especificados por cultivo. O resto de medidas que poidan existir son totalmente anecdóticas na práctica, agás algunha excepción. Temos entón que preguntar unha vez máis: é que coa outra agricultura non se usan ben os agrotóxicos? En calquera caso, as prácticas integradas non significan de ningún xeito reducir a necesidade de tratamento, xa que non se propón a loita contra do monocultivo, nin as prácticas de fertilización, dous factores primordiais na multiplicación das patoloxías das plantas. Dito de forma máis contundente, a agricultura integrada consiste en darlle morfina a unha ferida sen atender á súa ferida.

Neste contexto, a agricultura integrada non protexe máis a natureza e a saúde, argumento usado para a súa lexitimación, senón que a degradaría en teoría menos². Neste senso, e dadas as últimas crises sanitarias, os esforzos que suporía crear un sistema de garantía administrativo da agricultura integrada (rumor que corre desde hai varios anos na Galiza e na que xa se traballou algo) resulta totalmente inútil, dado que nun prazo de tempo curto só se poderán vender produtos que cumpran estas características. De aí, por certo, a ausencia de medidas neste senso desde a UE.

5.2.2. Agricultura ecolóxica

A carón da agricultura integrada, atopamos nas "alternativas" a agricultura ecolóxica, que si ten correspondencia na gandería. Á diferenza da anterior, esta agricultura esta regulada por lei, baixo a definición dunha produción sen produtos químicos de síntese.

Pola contra da anterior, a teoría que sustenta este modo de produción non é discutíbel desde o punto de vista da protección do medio ambiente e do consumidor. Esta agricultura e gandería (en diante AE) protexen indubidablemente o medio, sendo este o seu fundamento teórico. Esta "protección" non se expresa só pola ausencia de contaminación, senón tamén polo máximo respecto aos tres R (redución, reutilización, reciclaxe). Agora ben, a práctica é outro cantar.

En primeiro lugar, a AE do centro económico naceu xa viciada. O atractivo do vocábulo "ecolóxico" para o crecemento da economía capitalista desprazou ou está desprazando a aquel@s "pioneir@s" que vían na produción ecolóxica un modo de vida. O sobreprezo, que os consumidores das elites económicas aceptarían pagar por un produto ecolóxico ofrece certamente un aliciente nada desprezábel para mercados estancados. Con esta perspectiva é coa que o capital empezou a interesarse por estas producións. Por se fora necesario un exemplo diso, pódese lembrar a campaña publicitaria desenvolvida por unha transformadora galega de leite, nun intre especialmente difícil para o sector. Esta ligazón entre modo de produción

²Eludirei neste artigo a crítica á agricultura integrada como suposta "protectora" do medio ambiente, xa que deberíamos comentar os criterios usados na definición dos límites máximos de residuos, a relación suposta entre redución de doses e protección da natureza (matérias activas máis potentes), a postura respecto do uso dos herbicidas e un longo etc.

ecolóxica e sobreprezo responde á suposta lei da oferta e demanda. Trátase embora de lexitimar o sobreprezo ao/á consumidor/a (que non sempre ao/á produtor/a) en base a un suposto incremento dos custos de produción, o cal carece do fundamento científico suficiente. Non queda clarexado a nivel obxectivo que producir de forma ecolóxica sexa sempre máis caro/menos rendíbel. O que si está claro, é que cos prezos actualmente ofrecidos @s consumidor@s, non cadra esperar un incremento do consumo ate niveis de masa. Este é o outro obxectivo do mantemento de prezos altos, tanto a nivel real coma publicitario; en efecto, no estado actual das investigacións, as empresas transnacionais aínda non teñen substitutos "ecolóxicos" dos seus produtos actuais (fertilizantes, agrotóxicos, maquinaria), co cal un desenvolvemento actual desta agricultura sería potencialmente perigoso para os seus beneficios.

En segundo lugar, as normativas actuais non contemplan plenamente a AE en canto coma protectora da natureza planetaria. Non existen por exemplo limitacións ao comercio internacional. Seguen sendo "ecolóxicos" os tomates producidos en Andalucía e transportados co correspondente custo de petróleo (limitación da capacidade de reprodución das xeracións vindeiras, efecto invernadoiro) ate Alemaña, ou as cenouras holandesas vendidas en Cádiz. Tampouco se ten en conta o carácter depredador das periferias coa natureza, xa que se ven forzadas polo centro a degradaren recursos naturais (deforestación, monocultivos de exportación, etc.) para súa propia reprodución coma sociedades. Seguen a ser "ecolóxicas" as producións de California obtidas a un custo baixo pola explotación d@s costas molladas mexican@s que, con eses soldos, non poden frear a degradación da súa natureza orixinal. A propia definición coma produtos elaborados sen emprego de produtos químicos de síntese elude aspectos básicos relacionados coa protección dos recursos naturais, coma son o consumo de auga, a prevención da erosión do chan, o consumo de petróleo directo e indirecto (plásticos), etc.

Terceiro, cabe sinalar que as normativas estatais se desenvolven en base a un regulamento europeo xenérico. Se ben noutros ámbitos esta característica non ten relevancia dabondo, no caso da AE é especialmente importante. En efecto, non degradar a natureza supón traballar con ela, é dicir, aproveitar as características específicas de cada ecosistema natural. Nun territorio de tanta diversidade coma é a Unión Europea, calquera norma ora encorseta de sobremaneira o uso dos potenciais naturais, ora fica tan ampla que permite un abanico de posibilidades que potencia prácticas incorrectas dende o punto de vista do uso dos recursos. Neste proceder, a ciencia ofrece o apoio básico no desenvolvemento da normativa, coas carencias que iso supón tal e coma o mostramos no capítulo anterior. Pola outra banda, ao seren normas de tipo político-administrativo, tampouco están exentas do correspondente laxismo fomentado pola presión dos grupos económicos dominantes, e de iso son proba as críticas que recibiu a recente normativa sobre as producións animais ecolóxicas³.

A cuarta crítica áchase ligada ao anterior, en canto se refire aos produtos autorizados polas normas da AE. Estas normas ofrecen nos seus anexos un listado de produtos non químicos autorizados na produción e transformación das materias primas ecolóxicas. Debemos preguntarnos sobre a inocuidade ecolóxica destes produtos. Que os cultivos se traten con materias activas de procedencia natural non significa en absoluto que estas sustancias sexan inocuas para o medio nin o consumidor. De feito, estanse a autorizar tratamentos "naturais" bastante máis nocivos

³Tan ecolóxicas que permiten que unha vaca se considere "ecolóxica" despois dun ano de manexo ecolóxico. Dito doutro xeito, nunha gandería ecolóxica que só se limite estritamente ás normas europeas, non se pode descartar atopar unha vaca tola! (sen ánimo de asustar: di-o ECOCERT, organismo certificador francés, na súa páxina web)

que algúns produtos de orixe química (nicotina, rotenona...). No mesmo senso, tampouco se regula a frecuencia de tratamento autorizada, o que pode contribuír á degradación ecolóxica. Por exemplo, en certos viñedos convencionais de Galiza identifícase unha contaminación do chan por cobre, por mor dos tratamentos repetidos con este agrotóxico; este problema non se resolvería coa actual normativa ecolóxica, xa que esta materia "natural" está autorizada e ademais non se controla a frecuencia dos tratamentos.

En calquera caso, e tal e como o precisa a normativa europea, trátase de produtos autorizados baixo a "necesidade recoñecida polos organismos de control". No plano teórico, isto viría a significar o recoñecemento por parte dos consellos reguladores de cando se precisa dun tratamento nunha explotación. Dada a dificultade técnico-administrativa de tal proceder, a "recoñecida necesidade" desaparece na práctica, e @s produtor@s poden usar eses produtos con total liberdade. De aí o nacemento dun tipo de AE denominado "substitución de insumos" na que os tratamentos químicos periódicos reemprázanse por outros tantos tratamentos "naturais" co mellor desprezo cara aos sistemas naturais de regulación de pragas e enfermidades, e a conseguinte ausencia de protección real da natureza. Este non é máis que un exemplo da dificultade que representa regular a AE desde instancias públicas como privadas. Está claro que na actualidade o sistema de control presenta serias deficiencias debidas a factores variados, como son as fontes do seu financiamento, a cualificación do persoal responsábel e outros factores comúns a outros tipos de denominacións protexidas. Diso temos experiencia na Galiza. Nembargantes, neste caso é aínda máis complexo, xa que non abundan análises para cualificar un produto.

Finalmente, tras estas críticas de tipo técnico, está claro que a maior deficiencia que presenta a AE é a falla total de apoio real para o "sector". O desenvolvemento da AE na Unión Europea está totalmente ligado ao nivel de axuda que reciben @s produtor@s⁴. Galiza destaca por ser a penúltima das "comunidades autónomas" en ter creado o seu Consello Regulador, e brilla pola ridiculez das axudas establecidas o pasado ano 2000⁵, malia existir un sistema europeo de financiamento a través das medidas agroambientais⁶. En definitiva, existen serios indicios que demostran que a AE non importa coma tal, senón coma factor de desvío da atención, por unha banda, e de apoio a outros sectores, pola outra. Neste contexto é como se debe entender a sabia mestura entre agricultura ecolóxica e integrada, ou os avatares do órgano regulador na Galiza e a falla de resultados no desenvolvemento real (que non mediático) dunha agricultura ecolóxica galega.

5.2.3. Agricultura sustentábel

Dentro das "alternativas" achamos finalmente a agricultura "sustentábel" ou "sostíbel", desenvolvida a raíz da popularización do vocablo pola señora Brundtland. Se ollamos ao noso redor, podemos observar que non existe en ningún lugar tal agricultura, malia gastárense litros de tinta en falar dela. Existe, embora, a nivel conceptual, coma aquela agricultura que permite un crecemento económico sostido (que non un desenvolvemento) do centro. No ámbito das teorías e prácticas do desenvolvemento, o concepto de sustentabilidade fixo inicialmente referencia a un desenvolvemento integral que non comprometa a capacidade das xeracións vin-

⁴E moi contundente ao respecto a revisión de LAMPKIN, Nicolás (1996): "Impact of EC regulation 2078/92 on the development of organic farming in the European Union", en CEPFAR/IFOAM Seminar on organic agriculture. Vignola, Italia. 6-8 de xuño.

⁵Tanto na disponibilidad orzamentaria coma na definición dos propios conceptos subvencionabeis. Orde do 7/11/01 publicada no DOGA nº 220, do 14/11/01

⁶GARCÍA ARIAS, Ana Isabel (2000): "Medidas agroambientales, un instrumento poco utilizado", en La fertilidad de la tierra, Tafalla, nº3, pp. 54-56.

deiras para reproducírense coma modelos sociais. Na actual realidade do centro económico, converteuse en asegurar o mantemento das taxas de crecemento económico das xeracións actuais. No sector agro-alimentario, a teoría tradúcese pola teima na redución de custos de produción mediante innovacións tecnolóxicas e pouco máis. Por exemplo, citemos a labor da Asociación Española de Laboreo de Conservación/Suelos Vivos, alto estándar de financiamento europeo e de concentración de académicos, que se adica a predicar a conservación dos solos co uso de técnicas de mínimo laboreo e puxo de moda a sementeira directa, obxectivo loábel se non estivese ligado a un uso máis intensivo de herbicidas totais. O crecemento sustentado fica asegurado para Monsanto que copa grande parte dos postos executivos de tan "ecolóxica" asociación, xunto a antigos defensores da agricultura industrial a ultranza reciclados en defensores do "sustentábel". En definitiva, a "agricultura sustentábel" perdeu o seu senso orixinal, e non é máis agora que unha nova denominación para a agricultura industrial que necesitaba de tal renovación de cara ao público.

5.3. AS OUTRAS ALTERNATIVAS

En conclusión, as "alternativas" que vende o poder, sexan a agricultura integrada, a ecolóxica normativa ou a sustentábel, non constitúen de ningún xeito unhas alternativas. Baixo unha sabia capa de maquillaxe, serven de momento para ocultar a cara dun modelo de produción idéntico ao industrial nos seus principios, co risco real de xeraren os mesmos efectos non desexados nos eidos económico, ecolóxico e social.

Necesario é, pois, desenvolvermos alternativas que se acheguen a unha produción sa para @s consumidor@s e o planeta. Para seren alternativas, estas precisan dunha corrección das causas profundas dos efectos negativos do modelo de produción actual: non se trata de atenuar os síntomas da enfermidade, senón de atacar a mesma. Achegámonos a estas alternativas a traveso da agroecoloxía nas súas definicións orixinais de desenvolvemento sustentábel baseado na agricultura ecolóxica⁷, e construímos nesa base unha nova utopía que sirva de guía cara á elaboración non dunhas prácticas técnicas particulares, senón dun modelo de produción. Porque diso se trata. O mal das vacas tolas e as outras crises agro-alimentarias non son consecuencias dunhas técnicas inaxeitadas, senón que son síntomas dun modelo de produción equivocado.

Evidentemente, no artigo presente, non podemos pretender ir máis alá dunhas pinceladas na definición das alternativas, que presentaremos a efectos de simplificación nas súas vertentes técnicas, económicas e sociais.

A agricultura ecolóxica alternativa, por oposición á xa denominada agricultura ecolóxica "convencional", non se pode apoiar nun modelo de mera substitución de insumos. Supón pola contra un pleno uso dos potenciais dos recursos locais que os protexa da súa degradación, coma forma de asegurar o mantemento indefinido deses potenciais. Dito doutro xeito, o modelo de produción debe fundamentarse nos recursos endóxenos e garantir a súa reprodución. Unha interpretación errónea deste principio sinalaría a este modelo coma da idade de pedra, e insolidario por nacionalista excluente (algo que está de moda...). Nada máis lonxe da realidade. Por unha banda, non por usar recursos propios se nega o acceso ás máis avanzadas tec-

⁷Para maiores detalles sobre agroecoloxía, pode-se consultar GUZMAN CASADO, Gloria, GONZALES DE MOLINA, Manuel; SEVILLA GUZMAN, Eduardo (2000): *Introducción a la agroecología como desarrollo rural sostenible*. Mundi Prensa. Madrid; en especial a primeira parte. Tamén GONZALEZ DE MOLINA, Manuel, SEVILLA GUZMAN, Eduardo (1993): "Ecología, campesinado e historia: para una reinterpretación del desarrollo del capitalismo en la agricultura" en GONZALEZ DE MOLINA, Manuel, SEVILLA GUZMAN, Eduardo: *Ecología, campesinado e historia*. La piqueta. Madrid. pp. 23-131

"A agricultura ecolóxica alternativa non se pode apoiar nun modelo de mera substitución de insumos"

noloxías. Do que si se trata é de que estas tecnoloxías se adecúen ao contexto no que se usan, algo que @s forof@s da agricultura industrial nin sequera son capaces de imaxinar. Pola outra banda, non por privilexiar o uso dos recursos propios se negan os intercambios con recursos alleos, sempre e cando o noso uso non comprometa a reprodución do recurso alleo, e viceversa. Na escala planetaria, iso explícase por dúas razóns: a) ao potenciar os recursos propios, redúcese a demanda de produtos alleos, e polo tanto a extracción e cultivo (en condicións de explotación obreira) de materias primas con prácticas altamente degradativas; e b) ao permitir en consecuencia ás periferias adicar os seus recursos para si, acadarán este requisito indispensable para que poidan saír desta condición de periferia. Por exemplo, a redución da demanda planetaria de fosfatos podería conducir á redución do interese de Marrocos para cos territorios da República Saharauí, non si?

Fomentar o uso ecoloxicamente racional dos recursos propios é enfrontarse directamente ao capital transnacional, aos grandes grupos do poder económico, o cal favorece claramente a protección do planeta, coma mostramos anteriormente. Practicamente todos os grandes grupos químicos están a desenvolver liñas de produtos "ecolóxicos" que aproveitando un certo baleiro legal se poden empregar na agricultura ecolóxica convencional. Eses produtos non participan de ningún xeito da protección da natureza a longo prazo. Collamos un exemplo. O crecemento das pragas nos cultivos é unha consecuencia directa do uso e abuso de agrotóxicos, polo menos na súa meirande parte⁸. Nunha agricultura ecolóxica agroecolóxica, preténdese eludir a incidencia negativa de patoloxías mediante o impulso dos sistemas de autorregulación dos agroecosistemas, a traveso de diversas medidas⁹ (diversidade no tempo e no espazo, infraestrutura ecolóxica, etc.), con resultados francamente esperanzadores. Realizar tratamentos con agrotóxicos "ecolóxicos" afástanos da obtención de tais equilibrios, obrigando, pois, á realización de tratamentos repetidos, e xerando en consecuencia o mesmo tipo de efecto non desexado que os tratamentos con produtos químicos. É máis, ao seguir dependendo d@s fabricantes, reproducíase a disxuntiva centro-periferia. Nun caso hipotético de xeneralización da agriculutra ecolóxica no centro, podemos imaxinar perfectamente as periferias adicadas á monoproducción de plantas para o seu procesado e uso coma "insecticidas ecolóxicos" ou pensos na agricultura ecolóxica do centro, nun proceso onde non resolvemos nada en absoluto en canto á protección global do planeta. De aí, nova-

⁸ Aínda que non sexa sinxelo atopar información nese senso, recomendo a lectura crítica de CHABOUSSOU, Francis: Plantas doentes pelo uso de agrotóxicos. 1987. L&PM. Porto Alegre. Brasil

⁹ De consulta fundamental: ALTIERI, Miguel A. (1992): Biodiversidad, agroecología y manejo de plagas. CETAL. Valparaiso. Chile

mente, a necesidade de razoar as produccions ecolóxicas no senso do pleno aproveitamento dos recursos propios.

No eido práctico, isto significa en primeirísimo lugar adecuar as produccions aos agroecosistemas, e non ao reverso coma se fai na actualidade. Significa asemade a negación da especialización productiva, pola obriga de realización de rotacións e alternativas, de uso de esterco, de reciclaxe, e outras moitas razóns. Implica tamén unha certa reordenación do territorio a escalas tanto locais coma máis amplas. Concretar máis nas prácticas saíría en demasía das pretensións deste artigo¹⁰, polo que estudiaremos a continuación a agricultura ecolóxica desde o punto de vista económico.

Do mesmo xeito que é fundamental recuperar a independencia d@s produtor@s cara ás empresas proveedoras de insumos, cabe traballar na mesma dirección cara á comercialización dos seus produtos, acrecentando á vez a independencia d@s consumidor@s. Fronte á mundialización dos intercambios co que as elites económicas aseguran o seu crecemento, débese loitar desde as periferias mediante a recuperación do control dos circuitos comerciais a traveso da potenciación dos canles de comercialización curtos. Neste eido tamén a especialización productiva aparece coma unha lacra a eliminar; a falsa teoría das vantaxes comparativas non se resiste a unha análise desde e para a sustentabilidade ecolóxica do planeta. Neste eido, Galiza dispón de vantaxes certas que convén preservar, dado o alto nivel de autoconsumo, por unha banda, e a supervivencia dunha cultura alimentaria propia

que segue a privilexiar os produtos do país. Neste senso, sería fundamental protexer as prácticas coma a venda directa de produtos propios (feiras, venda na casa), que na actualidade están a padecer conflitos xerados por parte da agroindustria, que esta xustifica, supremo paradoxo, con argumentos de tipo... sanitario! Nin sequera é necesario citar os exemplo dos queixos, das matanzas caseiras ou do viño.

Embora, coa crecente urbanización da poboación, estas canles curtas achan algunhas dificultades para se manteren. Nestes casos, a organización e articulación d@s consumidor@s en asociacións e cooperativas de consumidor@s de produtos ecolóxicos poden aportar unha ferramenta de indubidábel interese.

En definitiva, estamos a falar de seguridade alimentaria. As distintas crises que padecemos mostran perfectamente os riscos da mundialización en canto á saúde d@s cidadan@s e do medio ambiente. Por moita trazabilidade que establezamos, as variacións entre estados dos textos lexislativos e da súa aplicación real someten @ consumidor@ que somos tod@s a un risco inútil, evitábel e antihumano. Que as empresas do Reino Unido seguisen a fabricar e vender pensos con fariñas de carne

¹⁰Nota da editora: Dispón-se dunha exposición mais extensa no monográfico "Agroecoloxía na Galiza", ADEGA-CADERNOS nº 4, Ed. ADEGA, Compostela, 56 páx., 1998.

a sabendas de que deste xeito minaban a saúde e os sistemas productivos doutras sociedades constitúe un exemplo suficientemente clarificador da capacidade do sistema liberal para protexer ás poboacións. Conseguir un nivel de seguridade alimentaria alto implica fomentar as producións propias e a comercialización local destas producións. Claro está, iso supón certos cambios sociais.

O desenvolvemento das economías do centro vai ligado a dous cambios vencellados; por unha banda, ao cambio das culturas alimentarias, e pola outra á incorporación das mulleres ao traballo remunerado fóra do fogar. A uniformización cultural como factor e froito do crecemento capitalista ten a súa expresión no eido da cociña, o que favorece a mundialización dos intercambios e é en consecuencia contrario a un desenvolvemento sustentábel do planeta. Fronte á oferta de "cociña internacional" dos restaurantes (que será esta comida????), deben potenciarse as culturas culinarias autóctonas e adaptarse aos tempos actuais. Nembargantes, esta adaptación choca contra a organización social dos mundos modernos nos que o tempo adquiriu outro valor que nas sociedades máis antigas. No Norte económico, cociñar é perder o tempo, e comer só é sinónimo de alimentarse. Resulta obviamente moi duro, nas sociedades do centro que seguen a ser fundamentalmente machistas, esixirle ás mulleres que cociñen despois de deitar @s nen@s, tras a xornada das dez horas de traballo dun contrato a tempo parcial; quentar no microondas un prato precociñado é moito máis lóxico. Polo tanto, a protección do planeta implica políticas reais de igualdade e non só focalización nos maos tratos, que favorezan o reparto igualitario de tarefas tan eminentemente humanas coma son prepararse a comida e criar ás xeracións vindeiras. A maiores, a igualdade dos xéneros en canto a poder de decisión político-social significaría de por sí un progreso cara a unhas sociedades menos depredadoras co medio ambiente, pola maior racionalidade ecolóxica das mulleres aludida polas teorías ecofeministas.

Pero a recuperación cultural vai alén diso. Coma mostramos anteriormente, o capital desenvolveu o seu propio coñecemento, que se acha igualmente mundializado. Privilexiar modelos de desenvolvemento endóxeno obriga a preguntarse sobre os modelos de elaboración de coñecemento. Se no eido agrario se aposta pola potenciación dos recursos propios, debemos incluír neles tamén os coñecementos propios. Desde a agroecoloxía demóstrase como as culturas tradicionais das economías orgánicas dispoñen dos elementos clave para facer un uso sustentábel dos recursos naturais¹¹. As novas formas de dominación do centro sobre as periferias apoianse de feito xa non tanto no control das producións nin dos medios de produción senón cada vez máis no control das tecnoloxías. A aposta polos cultivos transxénicos vai xustamente nesa dirección. Cabe, pois, reivindicar a recuperación dos procesos de evolución cultural propios como factor de apoio na conservación da natureza.

5.4. CONCLUSIÓN

Démoslle, coma remate, unha pequena volta aos argumentos que acabamos de percorrer.

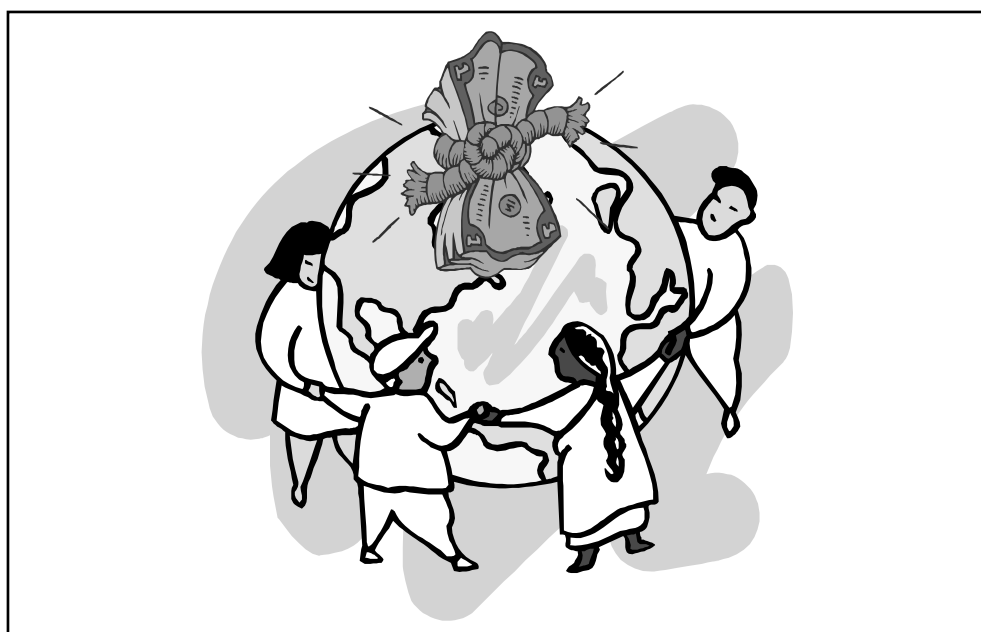
O planeta áchase socialmente organizado sobre a dominación dun centro económico minoritario sobre unha periferia maioritaria. Esta dominación reviste aspectos:

¹¹A maiores da propia experiencia na Galiza onde aínda persiste unha grande dose de coñecemento local, pode-se consultar TOLEDO, Victor Manuel (1989): "The ecological rationality of peasant production" en ALTIERI, Miguel A.; HECHT, Susan: Agroecology and small-farm development. CRC Press. Tamén ALTIERI, Miguel A. (1990): "Why study traditional agriculture", en CAROLL, C. R. Agroecology. MacGrawHill. pp. 551-564

- Económicos: a periferia prové materias primas baratas que aseguran a rendibilidade das economías do centro
- Político-militares: os poderes dos Estados manteñen a estrutura social de dominación
- Cognoscitivos: a xeración e difusión de coñecemento e información é competencia exclusiva do centro dominador
- De xénero: a discriminación da muller é un factor de estabilidade do sistema
- Finalmente, ecolóxicos: a natureza non ten voz, e menos se se trata do capital natural das periferias

O capital precisa, para se manter, dun crecemento sostido no tempo. Dado que non existen xa territorios por conquistaren despois da case que total caída do comu-

nismo real, resulta imprescindible desenvolver os mercados de tipo neo-liberal, o que se realiza mediante a mundialización dos intercambios coa Organización Mundial do Comercio á cabeza. Manter un alto nivel de beneficios das elites económicas obriga a manter os salarios d@s traballador@s do centro a niveis baixos, o que implica a necesidade de asegurarlles unha alimentación barata. A dominación sobre as periferias permite o desenvolvemento dunha agricultura e gandería intensivas que cumpran con este obxectivo. A intensificación non contempla externalidades económicas, polo que as tecnoloxías desenvoltas tampouco. Velái o porque da aparición do mal das vacas tolas, e doutras crises agro-alimentarias. A esta altura, o sistema corre o perigo de cambalear, polo que é necesario un cambio de rumbo que conduza ao mesmo obxectivo final. Ese cambio o prové o vocable "ecolóxico", que por unha banda permite unha nova lexitimación do sistema, e pola outra, participa do obxectivo final de acumulación capitalista. De aí o xurdimento das agriculturas respectuosas co medio ambiente promovidas desde o poder.

Neste contexto, enténdese que, polo moito que se poñan ministros de agricultura "verdes" non cambiará substancialmente a situación. Pola contra, é necesario o redescubrimento das identidades propias que potencien novos modelos de desenvolvemento endóxeos dos recursos (tanto naturais como humanos) coa perspectiva de construír un planeta habitábel para todas as sociedades do futuro.